

הגישה העוקפת במלחמת העצמאות

(מערכות 151, אפריל 1963)

היערכותו – ולא תמיד במקומות הכי חזקים כשלעצמם – גם מתוך ניתוח אפשרויות היריב, הנראות לו כסבירות ומתוך חישוב של אפשרות כזו להתראה על גילויי כוונות האויב אשר תניח לו סיכוי להיערך אחרת, כשתסתמן אולי אותה אפשרות דווקא שהעריכה כסבירה פחות. לדעתי, המכנה המשותף שבכל גרסאות הגישה העקיפה הוא שלמקום, אשר הועדת להופעתך הבלתי צפויה, תגיע לפני שתוכל להיווצר ההיערכות המחודשת של יריבך לקידום פני אפשרות זו. כלומר, בעיקרה הגישה העוקפת היא הפתעת הפיקוד. לא הפתעת המפקד כפרט לערעור קור שיקולו האישי; כי אם נקיטת אורח פעולה המפתיע את התפיסה שבאה לידי ביטוי בהיערכותו של אותו מפקד יריב – על-ידי שנקטת את הפעולה הבלתי צפויה לו. פירושה של גישה זו: לא לאפשר ליריבך לתקן את הערכתו בזמן כזה שעוד ניח לו לתקן את היערכותו בטרם השגת אתה הישגים של ממש.

ציון הכרחי שני הוא, כי כל זה – בייחוד כשיטה כוללת – בא יותר לידי ביטוי בדרגים הגבוהים יותר, ובעיקר במושגים אסטרטגיים, שם יכול ביטוי זה להיות הרבה יותר מעשי, ואף מכריע. בהגדירו את הגישה העוקפת כגישה אסטרטגית כתב לידל-הארט: "נניח כי יופה כוחו של אסטרטג לבקש הכרעה צבאית. הוא האחראי לכך שזו תבוקש במסיבות רבות-היתרון ביותר כדי להפיק את התוצאה ששכרה רב ביותר. מכאן שמטרתו האמיתית אינה לבקש אחר קרב, אלא לבקש אחר מצב אסטרטגי רב-יתרונות כל כך, שאם לא יספיק להוליד הכרעה מכוח

כמה וכמה פנים למלחמת העצמאות של ישראל בתור חיזיון צבאי; והבאים לנתח את ניסיונה ואת לקחיה עושים זאת תכופות מזוויות ראייה שונות. אחת המעניינות והמאלפות שבהן היא ההתבוננות במלחמת העצמאות מבחינת היסוד של גישה עוקפת, הכלול בלא מעטים ממצעיה. מן הראוי לעמוד על יסוד זה, להבליט את המקרים שבהם ננקטה בצורה נכונה הגישה העוקפת ולעיתים לציין לשלילה את המקרים שבהם היא ננקטה באופן מוטעה.

אך לפני שמדברים על גישה עוקפת, יש צורך להגדיר מהי ולהסביר כיצד היא משתלבת במושג של תורת ניהול המלחמה. האמת היא שאת המושג "גישה עקיפה" יש ומגדירים הגדרות שונות. לידל-הארט, אשר תרם רבות לגיבוש המושג, ניתחו במפורט על רקע קורות המלחמות בספרו הנודע על "אסטרטגיה של גישה עקיפה". אך לא נטעה אם נאמר, כי הדבר הבולט העיקרי שבכל צורות ההסבר ל"גישה העקיפה" והמכנה המשותף שבהן הם השאיפה לאורח פעולה שיהא בלתי צפוי – או צפוי פחות – לצד השני; ואשר לא רק יפתיעו ויוציאו משיווי משקלו, אלא אף יאלצו להתאמץ להיערך מחדש, בכדי שיוכל לקדם פני מהלכיו. או אז נוצרים תנאים שבהם ניתן לך להשיג הישגים מכריעים – או שניתן לך "קו התחלה" חדש בתכלית להשגת משימתך.

ננסה נא להמחיש הגדרה זו. כל גוף לוחם, שעה שהוא נערך למלחמה, מנתח את נתוני השטח מזה ואת אפשרויות פעולת היריב מזה. לפיכך בוחר הוא לעצמו את אופן

* "le bon general ordinaire"
– טיפוס הגנרל אשר
נפוליאון סלד ממנו ביותר...

העצמאי. אכן דרכה של הגישה העקיפה היא היא הדרך
לנצח במלחמות".

הקדמה זו, אולי ארוכה במקצת, דרושה כדי להבהיר
למה יכוון להלן השימוש במושג "גישה עוקפת". לפיכך
מתמצית היא בשניים: (א) הליכה בקו בלתי צפוי; (ב) לא
רק השארת האויב "צ'לוב על קרני הדילמה שלו" (עקב
הסתמנות שני יעדים אלטרנטיביים) – אלא אף נטילת
חופש הפעולה ועצמאות ההחלטה ממנו.

ננסה עתה לראות את התגלותם של שני העיקרים,
לחיוב ולשלילה, בדוגמאות שונות ממלחמת השחרור –
לארדווקא לפי סדרן הכרונולוגי, כי אם על-ידי הבלטת
מקרי שימוש נכון בהם, מזה – ומוטעה, מזה.

נפתח בהשוואת שני מבצעים: "ג'יס", בסוף יולי 1948,
בתום קרבות "עשרת הימים" נגד המצרים; "ר'ואב" (או
"עשרת המכות") – באמצע אוקטובר. ותחילה מבוא
קצר.

הפלישה הערבית נפתחה, כזכור, בתוכנית כוללת עליונה
– אך ספק מוסכמת או מתואמת. הירדנים נועדו לכבוש
את ירושלים ואת ה"משולש"; המצרים ראו כיעדם העיקרי
את תל-אביב וכמשני (אולי יותר נגד הירדנים מאשר נגד
היהודים) – את ירושלים. המתקפה המצרית הקיפה
בהדרגה כמעט שלוש חטיבות ויחידות לאבטחת קווי
התחבורה. המתקפה העיקרית נעה מאיזור הריכוז בריפיח
אל עבר תל-אביב, בדרך הראשית. ההנחה הייתה: להגיע
מהר לת"א, ובשלב הראשון רק לסלק אותם מכשולים
בסביבת ציר תנועה זה המסכנים אותו. למשל, אם ההנחה
היא שנירים היא בסיס מסוכן – תוקפים אותה; אם
ההתקפה נכשלת, אך מצליחים לנטרל את המקום, הרי
שממשיכים בהתקדמות צפונה. בו בזמן תוקפים את
כפר-דרום. נירים נמצאת במרחק 5 ק"מ מהכביש, אך
כפר-דרום רחוקה ממנו רק כקילומטר. אולם גם כאן,
משניסו לכבוש ולא הצליחו – מסתפקים בנטרול. כך
הגיעו, אחרי עזה, עד ליד-מרדכי, אשר ישבה ממש על
הכביש. בהתקפה אחר התקפה, ביתרון כוח גדול מאוד
ובהעדר עדיין האפשרות לבוא לעזרת יד-מרדכי בכוחות
שדה, הגיעו לשבירת הכוח המגן. ההתקדמות נמשכת
(נראה נא את הדברים לרגע מנקודת ראות מצרית).
אומנם הישראלים נלחמו יפה, ושולם מס דמים בעד
ההתקדמות – אבל מתקדמים. לאחר שהשקיעו כ-5
ימים בהתגברות על יד-מרדכי, מקדישים בכל זאת פרק
זמן דומה לתנועה תוך התארגנויות שונות עד איסוד
– לאחר שמג'דל נתפסה עוד בסיום הקרב על יד-מרדכי,
בהניחם לעת עתה לניצנים הסמוכה לכביש. כאן כלה,
כנראה, במידה מסוימת אורך הנשימה שלהם. בליל ה-2-3
ביוני נערכה עליהם התקפה מתואמת באיזור איסוד
על-ידי כוחות מחטיבות "גבעתי" ו"הנגב"; ועוד לפני זה
הופיעו גם ראשוני מטוסינו. 19 ימים לאחר שהכוח
המצרי הגיע אל אשדוד (בליל ה-7-8 ביוני) בא גם הניסיון
הראשון שלנו לסכן מוחשית את עורק התחבורה וההספקה
(והנסיגה) של המצרים על-ידי תפיסת הגבעה 69 הסמוכה
מאוד אליו ממזרח – ועל-ידי כך ליצור גם גורם בלתי

עצמו – יוכל המשכו על-ידי קרב להשיגו לבטח".
ניתן לומר, כי שני הדברים המאפיינים במיוחד את
גישתו של לידל-הארט אל מושג "הגישה העוקפת" הם:
• נקיטת קו פעולה שיהא בלתי צפוי על-ידי הצד
השני;

• הליכה בקו אשר ממנו קיימת תמיד האפשרות
לפתח פעולה לקראת שני יעדים אלטרנטיביים לפחות –
והמשאיר על-כן את ריבך תמיד בפני "סימן שאלה" לגבי
היעד שאליו תלך; עד שבהגיעך אל היעד שבו בחרת
באמת, כבר אין הלז יכול להספיק להיערך אחרת ולהעתיק
די כוחות לכיוון ההוא, ואילו הברירה היכן לתוקפו נתונה
בידך.

יש המרחיבים את ההגדרה של הכלל השני, המתבלט
מספריו של לידל-הארט, וטוענים: בחר בקו פעולה בלתי
צפוי כדי שתוכל להשיג חופש פעולה מלא במהלכי הקרב
שלך – ולשלול חופש זה מן האויב. הגדרה מעניינת
מסוג זה מצויה במכתבו של לידל-הארט אל מי שהיה סגן
ראש המטה של כוחות המזרח התיכון הבריטיים בסוף
תקופת פיקודו של אוקינלק, מייג'ר-גנרל א' דרמרסמית:
"קוראים מחונני חוש ביקורת המעיינים בספרך לא
ימצאו בו מתכונים מקודשים המביאים להצלחה; תחת
זאת יגלו בו מפתח לאורח גישה אל בעיות המלחמה בכל
הדרגים; ואותו מפתח הוא – 'עקיפין'. זהו כלי מחשבתי
מובהק ומתאים אך ורק לשימושם של המחוננים בחוש
ביקורת והסוטים מן המקובל – אותם אנשי צבא פתוחי
מוח היכולים לומר יחד עם בריאן בורו לפני קלונטרף:
'מה יהיה טיבה של המלחמה היום?' אין לו לעניין זה
חוק, שהינך מבחין בו על נקלה. הגורמים הנתונים של
אותו מצב – משהערכת אותם נכונה בבקשך אחר
האמצעים הטובים ביותר להתקפה בלתי ישירה על חופש
הפעולה השכלי והפיסי של האויב – הם שיכתבו את
הפעולה העוקפת ההולמת. פעם תהיה היא לוגיסטית
ופעם אחרת – בליסטית. בהתקפה ובהגנה יש להשתמש
בהתאם לציווי העקיפות. הגנה אסטרטגית – ייתכן
שתכתיב התקפה. התקפה אסטרטגית – ייתכן שתטיב
לצמוח מתוך הגנה טקטית בתחילה. החשוב הוא – גישת
המחשבה שלך. העקיפות היא תמיד התקפית. רוח הגנתית
כלפי יריב, ולו גם יראה הלז רב-עוצמה, היא רוח מוכה.
מטרת העקיפות היא למצוא את הסדק שבשריון היריב –
ובעיקר בשריונו השכלי. מטרתך היא שבריתו הפסיכולוגית
של הפיקוד היריב; וקנה-המידה להצלחה הוא מידת
חופש הפעולה שממנה תיהנה אתה בסופו של אותו
תהליך. לתכלית זו מבקש הינך אחרי כל האמצעים
האפשריים לכך שאויבך יישאר תוהה; ומכאן ערכם של
יעדים אלטרנטיביים. אבל אין לך כללים מוחשיים, ותקווה
לא תהיה לו 'למצביא הממוצע הטוב' * ישר-התפיסה,
אשר לגביו 'גם האבק שעל לחם-הפנים קדוש הוא מכול'.
אין מקום רב לספק שהתכונות השכליות האמיתיות
הדרושות להצלחה בכל רמות הפעילות הצבאית הן שכל
ישר, תבונה ועקיפין; והתכונה האחרונה הופכת נחוצה
ביותר ככל שעולה האדם במדרגות אל מישור הפיקוד

ישיר (קרי - עקיף) לבלימת אפשרות ההתקדמות מאיסוד צפונה. ואם כי תפיסת הגבעה 69 באה שעות מספר לאחר שעלה בידי המצרים (שהחלו לחוש בצורך לבסס את מעמדם באיסוד) לכבוש את ניצנים, ואם כי הגבעה עצמה נכבשה שוב על-ידי שריון ורגלים מצריים - ככל זאת צוינה על-ידי כך האפשרות של סיכון עורפם על-ידי כוחות-השדה שלנו. נוצר בוודאי הרושם שהמשך התנועה ברצועת התקדמות כה צרה וארוכה - סיכון בו. מכל מקום - הם נעצרו באיסוד.

סמוך להגיעם אל איסוד החליטו, כנראה, המצרים להתרחב לעבר האגפים, שלא להיות אנוסים להתקדם תמיד בציר אחד בלבד. במקביל להתקדמות שתוארה כאן כבר הושלמה אז ההתקדמות בציר עוג'ה-אל-חפיר-רביבים-באר-שבע-חברון. גם בציר זה הייתה נקודה קטנה שנראתה כמפריעה - בית-אשל - ונערכו עליה התקפות מספר; אלא שגם היא לא היוותה גורם אשר ימנע חופש תנועה בציר זה. עתה הוקם מגע בין הציר עזה-מג'דל-איסוד לציר באר-שבע-חברון על הקו מג'דל-פלוג'ה-בית-גוברין-חברון. המצרים ניסו אף להרחיב את השטח הכבוש על-ידי התקפות על נגבה ובמקצת גם במעין "תנועת מלקחיים" בכיוון אל ג'וליס והלאה מזה ואל בית-דרס מזה. אלא שעתה נפסקה ההתקדמות המצרית. בנגבה ניטשה מערכה לא קלה. לא מן הנמנע הוא, כי העובדה שבכל מהלך המלחמה עד אז לא התקדם אף צבא ערבי אחר באותה מידה - הייתה אף היא בין הגורמים לשיקול הפיקוד המצרי להימנע מניסיון לתנועה נוספת קדימה. על כל פנים, מגמתם נשתנתה. הם ניסו עתה לסגור, עד כמה שניתן, את "הקו העליון" המחבר בין שני הצירים ולקבוע עובדה פוליטית, שתעמיד את כל השטח הזה לרשותם. בעיקרו של דבר, על קו החזקה זה נלחמו הם גם ב"עשרת הימים" (8-19 ביולי).

למעשה רואים אנו, כי עד תום קרבות "עשרת הימים" מושתתים מהלכי היסוד במלחמה בדרום על יוזמות המצרים - לנוע קדימה או לסגור את המערך - כי חופש הפעולה בידיהם, לפחות כרקע כללי למתרחש. אך היערכות הכוחות המצריים, שנשתמנה בקווים כלליים בשלהי "עשרת הימים", הייתה כבר ביסודה כתוצאה מבלימתם (בחלקה לרגל אי הצלחתה של ההתקפה המצרית לעבר הסואפורים) היערכות הגנתית: חטיבה סביב איסוד; חטיבה אחרת, ששלושת (מאוחר יותר ארבעת) גדודיה פרוסים בקו ה"צומת" (עיראק-סואידן-פלוג'ה-עיראק-מנשייה); וגוף שלישי, לאבטחת התחבורה, מחולק לאורכה של דרך-החוף (וכן "חטיבת מתנדבים" בהר חברון).

הנגב נשאר אפוא מנותק. עתה הוחלט במטה הכללי לערוך מבצע לפריצת הדרך אליו (דבר המסמן את נטילת היוזמה בידינו גם בחזית זו, כפי שכבר נעשה בצפון ובמרכז. הזמן שהיה ברשותנו לפעולות, בטרם תבוא הפרעה מצד נציגי הארמ, היה מוגבל. שלוש חטיבות רוכזו למבצע זה - אשר כונה על שמן "ג'יס" - "גבעתי", "יפתח", "סרגיי" (כינוי למפקדת חטיבת הנגב) - ובצידן

גם גדוד טנקים, גדוד 82. ביסוד תפיסתו של מבצע זה הונחה הגישה הישירה: לפרוץ לנגב בקטע קשה ומוגן למדי של המערך המצרי: פלוג'ה-עיראק-מנשייה. כלומר, ללכת בדרך הקצרה ביותר להשגת המטרה. זוהי, בעיקרו של דבר, גישה ישירה. וזאת לאחר שימים אחדים לפני כן לכד "גדוד הפשיטה" 89, שהיה בפיקודו של מ' דין, את כרתייה ופתח בזאת לכאורה את הדרך. אלא שחופש הפעולה היה עדיין בידי המצרים. הם השאירו בידינו את כרתייה והקימו שבעה מוצבים חדשים מדרום לה וסתמו על-ידי כך את המעבר לנגב.

ההפוגה כשלעצמה הבטיחה למצרים חופש פעולה בעניין זה.

אותו ניסיון פריצה, שקודם בכיוון כללי זה, הוא שהשפיע עתה על אופי המבצע. שכן לכאורה אף הושגה בניסיון ההוא הצלחה; אך מכיוון שחופש הפעולה טרם עבר אז לידינו, הרי המצרים רק "זז", כאמור, כשני ק"מ דרומה, לשורת מוצבים חדשה. עתה הוחלט על כן שפריצה בקטע צר, העוקפת בעצם את המערך העיקרי, אינה מתאימה כאן, ושיש לכבוש את נקודות המשען העיקריות של המצרים בגזרה זו: פלוג'ה ועיראק-מנשייה. מבצע הבנוי על גישה כזו אפשר - וגם חייב - ריכוז כוחות. חמשת גדודי "גבעתי" צריכים היו להחזיק את הגזרה - אך את כולה - שכן לא ניטל מהצד השני חופש הפעולה, והלו עלול היה לנסות לפרוץ בכל מקום בגזרה. אחד מגדודים אלה (53) צריך היה לכבוש את עיראק-מנשייה; הגדוד הראשון של הפלמ"ח - את פלוג'ה; גדוד הטנקים חייב היה לנצל את הצלחה ליד פלוג'ה ולהרחיב את ההבקעה לאבטחת המעבר לנגב. על חטיבת הנגב היה להבטיח בסיס לפעולה זו מצד דרום.

מכל הכוחות האלה (שלוש חטיבות) פעלו אותו לילה חלק מגדוד 53 והגדוד הראשון וכוח קטן מחטיבת הנגב. הכוח מגדוד 53 עלה - ולא הצליח; יש וקורה כזאת. לגדוד של "יפתח" הייתה בתחילה הצלחה מסוימת. הוא חדר לפלוג'ה, אף שנתון היה שם בבעיות. בינתיים התחיל לסגת לעיראק-מנשייה, ונסוג גם הגדוד הראשון; לגדוד הטנקים לא היה עתה מה לעשות.

מבצע "ג'יס" - אשר אולי בגלל חוסר הזמן הושתת על גישה ישירה טיפוסית - לא השיג את מטרתו, פרט לתפיסת ביר אברג'עבר שליד תל-אל-קונייטרה. הדרך לא נפתחה.

על יסוד לימוד מבצע זה - בתנאים אחרים וללא סייג זמן לתכנון - תוכנן מבצע "יואב". ביסודו אותה ההיערכות, עם התחזקות מסוימת מבחינת הכוחות. תחילה הוקצו אותם הכוחות בדיוק כמו למבצע "ג'יס" ("גבעתי", "יפתח", "סרגיי" + גדוד 82). אומנם הפעם הייתה שהות למנוחה ולהתכוננות, אך סדר הכוחות לכאורה לא נשתנה. היה הבדל בכך שהכנסת גדודי חיל משמר אפשרה הפעם לגדודי "גבעתי" (פרט לאחד) להתפנות להשתתפות פעילה. אך העיקר הוא שבתוכנית המבצע ובמטרתו היה שוני.

המטרה הראשונה - על-ידי התקפה על האויב בשיטה

עוקפת – להשיג חופש פעולה כנגדו, כלומר: בשלב הראשון לא לפתוח קודם כול את הדרך, כי אם להשיג חופש פעולה; והשגת כל היתר תתאפשר אז ממילא. ובהנחה שבדרך זו תושג המטרה, יש לפעול בכל הכוח. במצב כזה אפשר אף ליטול סיכון לגבי מערך הגנתך שלך. חברי משקים, מכל גיל וכושר, נקראו והונסו לעמדות; וכאמור, הוצאו כל הגדודים (פרט לאחד משל "גבעתי") מגזרותיהם ושוחררו להתקפה.

מפנה זה נתאפשר עלידי שניתן היה עתה לתכנן את הזמן באופן רחב יותר, לסדרה של מהלכים, אשר בצירופם ישיגו – בשיטת הגישה העקיפה – את התכלית. לכן המהלך הראשון במבצע הוא לפעול לניתוק כוחות האויב במקומות החשובים ביותר ולבידודם: לנתק בלילה הראשון עלידי גדוד של "גבעתי" את הכוח המצרי ממזרח, מעבר בית-ג'וברין, ליד חרבת-אראעי, דהיינו במקום שכיבושו לא הצריך מאמץ, ושעם הדיפת התקפות-הנגד עליו נוצרה בו, בהשקעה מינימלית, חסימה ברורה (בתיאור זה אינה נכללת תמונת הצד האווירי, שהייתה חיונית אף היא).

המקום השני – רגיש אולי עוד יותר – לתקיעת "טריז" היה בית-חננון. בתכנון הראשון חשבו על סביבת יד-מרדכי. במרוצת הזמן התברר שהיא מוחזקת. אם אפשר להשיג את התכלית – ניתוק – מבלי לכבוש, הרי הדבר עדיף. לכן הלכו על בית-חננון. בדיעבד, לא הושגה שם חסימה מלאה, אך זהו עניין בפני עצמו.

המהותי בשלב ראשון זה היה: בתחילה ללכת לא אל מקום שבו מחכים לך; והרי עובדה שלא נמצא בשתי נקודות חסימה אלו כוח. אך המטרה הייתה ניתוק הצבא המצרי – וזה ניתן עלידי שני מהלכים אלה.

השלב השני שבתכנון המקורי נועד להוות – בלילה השני – המשכו של הניתוק: הקמת חסימה מעברם האחר של מערכי הגדודים המצריים שבפלוגה ובעיראק-מנשייה וניתוקם מהמערך המצרי שברצועת-החוף. את מקום החסימה שם צריך היה כבר לכבוש, ואחר-כך היה בא תור הכיתור הראשון, של מערך פלוגה, והתחלת ההשמדה. ולשם כך נדרש להעביר בפרצה ולהפעיל גם כוח שיש ביכולתו למחוץ – לפי התכנון, החטיבה המשורינית וגדוד 7 מחטיבת "הנגב". החטיבה המשורינית היא אפוא שצריכה הייתה להשתתף ככוח מחץ – בעקבות שלוש חדירות הניתוק – בהשלמת כיתור האויב שנותק; אך בעיקר שמורה הייתה לשלב השמדתו. אלא שעתה בא שינוי בתוכנית. במקום גישה עקיפה, היוצרת – במחיר של מקצת סבלנות – את התנאים, בא ניסיון "לשטוף" חזיתית את המערכים המצריים בהפעלת השריון בגישה ישירה, לא עוקפת (היה זה בבוקר שלאחר שתי החסימות הראשונות, ומבלי לחכות ל"טריז" השלישי ב"צומת" שהועד ללילה השני). החלטה זו נתקבלה תוך היסוס, ואכן, כשעלו גדוד הטנקים (כמעט כולם מדגם "הוצ'קיס" הקל) עם גדוד רגלים על עיראק-מנשייה, נכשלו בהתקפה ישירה זו, סבלו אבדות והעיקר – הפסידו טנקים במספר אשר אז היה מספר ניכר, ולא השיגו דבר. ולפי מצב כוח השריון שלנו אז נשארנו ללא יכולת להפעיל שוב שריון

בימים הקרובים.

כך כבר בתחילת המבצע איבדנו את המכשיר העיקרי לשלב השלמתו, שכן אין די בכיתור, נחוצה אחר-כך גם היכולת להשמיד את האויב. ביחידת הטנקים שנתדלדלה אבד לנו המכשיר להשמדה, אם כי נשאר לנו הכלים ליצירת תנאים להשמדה, לביצוע השלב המכין (שבהגדרתו הנ"ל של לידל-הארט).

עתה, כשאבד בפתח המבצע – בשל מהלך "ישיר" אחד – הסיכוי להגשים כדיוקה את התפיסה שהונחה מלכתחילה ביסוד המבצע, בא שוב תורם של "הכלים ליצירת התנאים": תחילה גדוד 51 ואחר-כך גדוד 54 וגדוד 52. אומנם לפי כורח המסיבות הטקטיות פעלו הגדודים 51 (שגם בתוכנית המקורית צריך היה לכבוש בלילה השני את משלטי "הצומת") ר-52 בגישה ישירה כמעט. ואכן היו שני קרבות אלה – תחילה הקרב על קבוצות המשלטים 113 ו"הצומת" ואחר-כך הקרב על מוצבי חוליקאת (גדוד 52 ר-54) – מן הקשים שבקרבות ההתקפה במלחמת השחרור. כך, בשני שלבים (ב-17 וב-19 וב-20 בספטמבר), נפרצה הדרך עד לנגב המנותק. ולבסוף, בזינוק הפתעה של החלק הנותר של חטיבת השריון בשיתוף עם יחידות מ"חטיבת הנגב", נלכדה באר-שבע. היה זה מבצע שהצליח יותר ממבצע "גי'ס", השיג מטרות, יצר תנאים להשמדה, אבל את ההשמדה לא השיג. לא תיאורם המפורט של המהלכים הוא ענייננו כאן. אך ביסוד המבצע הייתה התפיסה של גישה עקיפה, יצירת תנאים להשמדה, ואחר-כך, אם לא יבואו התפוררות הכוח האויב וחסולו ממילא, נחוץ היה להשיג את השמדתו באמצעות כלי מתאים. אפילו הייתה אחת ההתקפות נעצרת, גם אז היה מאזן הכוחות נמצא מופר עלידי "יצירת התנאים" העקיפה והבטחת חופש הפעולה לעצמנו, ולא הייתה מניעה להמשיך בפיתוח המבצע. אלא שבגלל הפרת תפיסת היסוד, אשר אירעה בפתח המבצע, אבד הכלי שנועד לקצור את הפירות של סך כל הפעולות, אשר יצרו את התנאים להכרעה. והמטרה – לא במלואה הושגה.

יתר-על-כן, תכנון צבאי – אין להפרידו מנתונים פוליטיים. תיאורטית, אליבא דכל בית-ספר צבאי, חטיבה שנותקה משתי האחרות וכותרה – הרי זה, לפי "כללי המשחק", ניצחון בטוח. אך כשישנן הכרעות אר"ם, הפוגות ומגבלות פוליטיות, עשויות הן לגרוע מן התנאים להשגת הכרעה, אשר לכאורה נוצרו.

ועוד אי שלמות הייתה בהישגו הגדול של מבצע "יאוב": כשם שלא הושגה ההשמדה הסופית בגזרת פלוגה-מנשייה, כן לא הושג ניתוק מלא – וממילא אף לא השמדה – באיזור החוף. ליד בית-חננון אומנם חסמנו עד כ-500 מטר מהחוף, אך דרך ה"סדק" הזה יצאו והסתלקו (אף כי השאירו חלק מצידון) כשתי חטיבות מצריות, מפקדות ועוד יחידות.

נכון אומנם שבאף ספר צבאי אין ציון לאפשרות כזו, אבל עובדה היא, כי כ-500 מ' מנתיב נסיגה זה שבחולות שפת הים נמצא גדוד על מקלעיו, והמצרים בכל זאת

הסתלקו. אין זה שייך, בעצם, לסוגיית הגישה העקיפה, אך זה שייך לתנאי הלחימה שלנו.

מה סיכומם של שני מבצעים אלה זה מול זה?

ב"ג'יס" היה ביטוי אופייני לגישה הישירה: שבירת ההתנגדות, אך למעשה לא הושג דבר (שאלה נפרדת היא, האם התאימו אז המסיבות להשגת המטרה). ב"יואב", שהיה בנוי בראשיתו על גישה עקיפה, על שאיפה לשלול מהאויב את חופש הפעולה ונכונות להניח השמדתו לסוף (אם לא יבוא בינתיים חיסולו מאליו), לא הושג כל מה שמבצע זה יכול היה להשיג, וזאת בשל היתפסות לגישה ישירה והפעלה מוקדמת מדי של האמצעי העיקרי שעתידי היה להידרש, אם לא תבוא ההכרעה הסופית מעצמה.

אין לדעת האם ההיסטוריה הרשמית העתידה שלנו תהיה תמימת דעים עם הערכה זו, שאינה אלא דעת פרט, של מבצע "יואב", הנחשב – בצדק – למבצע גדול. אך מבצע זה משמש דוגמה מצוינת להצגת עניין הגישה העקיפה, ובייחוד משום שהופעלו בו באותה גזרה בערך אותם הכוחות עצמם כבמבצע "ג'יס". אומנם בהמשכו הוסיפו גם את חטיבת "עודד" (9), אך זה כבר מתייחס להעמקת ההישגים הראשוניים, ונראה כי הייתה זו שגיאה. היא באה לפעול נגד ה"כיס" המכותר במקום כלי ההשמדה שאבד ונעה לאותו קטע בין פלוג'ה לכרתייה (שבו נועדה קודם לפרוץ החטיבה המשורינית), ובדיעבד הייתה זו גישה ישירה שבישירה כלפי המערך שהחל הופך עתה היקפי. חטיבת "עודד" סבלה אבדות ולא הבקיעה, שכן הרבה אבדות או מעט – על כל פנים, ללא עוצמה מספקת אין משיגים הכרעה; כי אפשר לנקוט גישה ישירה – כשמצויה עוצמה כזו, המקנה יכולת להתגבר, ולו אף תוך אבדות רבות, או כשקיימת עדיפות מכרעת בחימוש. אך שני הדברים היו לנו רק לעיתים רחוקות – וממילא לא באה אפשרות זו לידי ביטוי מלא.

נמצא אפוא, כי את מיטב הדוגמה להארת עינינו – לחיוב ולשלילה כאחד – אפשר למצוא אף במבצע "יואב" עצמו.

מבצע "דני" – הוא דוגמה מעניינת אחרת.

לכותבי היסטוריה תהיה פרשת לטרון, שעל הדרך לירושלים, בגדר אב טיפוס לגישה הישירה בהתגלמות חולשותיה במלחמת השחרור. אכן, יש ומקום מסוים הופך במהלך ההיאבקות לסמל – ואזי מיטשטשת לגביו תחושת ערכו הצבאי הממשי. ובכך ודאי גם ההסבר לקורות לטרון במבצע "דני".

המטרה שהוגדרה בפקודת המבצע של המטכ"ל הייתה כיבוש לוד, רמלה, לטרון – ואפילו רמאללה; שהרי בפקודה נקרא המבצע בשם הרשמי "לרלר" – ראשי התיבות של ארבע הערים. לראשונה הופעלו עתה מספר חטיבות בפיקוד אחד, אך המפקדה לניהול המבצע מונתה רשמית רק 60 שעות לפני צאת האנשים למסע – אם גם בפועל זה לא היה בדיוק כך.

גם כאן היו בתכנון ניואנסים שונים. אך אין מבחינתנו חשיבות רבה לפרטי ההיערכות. העיקר הוא: התוכנית שלב הראשון הייתה סגירה של מרחב לוד-רמלה (זרוע

הצפון – חטיבת הריון, גדוד מ"אלכסנדרוני" וגדוד מ"קריית"; זרוע הדרום – חטיבת "יפתח"). דהיינו: שוב, בשלב המשנה ההתחלי – יצירת תנאים, סגירה, גישה עקיפה; ואחר-כך כיבוש לוד ורמלה המכותרות. יצוין, כי לתכנון זה קדמו כישלונות של ניסיונות גישה חזיתית באותה גזרה. אף השלב השני נועד להתבצע בדומה: תנועה בכיוון מעלה-החמישה, כשלטרון "נשאר בתצד" ואינה מותקפת.

לא כאן המקום לעמוד על פרטי המבצע, אך מכל מקום השלב הראשון בוצע בהתאם לתוכנית. תחילה באה הסגירה, ואחר-כך הריצה הנודעת של גדוד 89 לתוך לוד ורמלה – אותו מבצע בתוככי לוד ואל רמלה, שלא הביא אומנם לכיבוש, אך הביא לידי ערעור הנכונות להתנגדות. ההשתלטות על העיר על-ידי הרגלים של "יפתח", שסגרו מעבר דרום-מזרח וקברו עתה אליה, באה בלילה.

אכן, לו חל איחור בהכנסת כוח רגלים זה לעיר, לא היה מושג דבר. שהרי עובדה היא, כי למחרת ביצע הלגיון כמעט אותו דבר על-ידי פריצה של כוח משוריין ללוד דרך כל רחובותיה – אך בהבדל שבעקותיו לא בא כוח אשר ינצל את ההימום שהושג. סיכומו של דבר, השלב הראשון היה ביטוי לגישה העוקפת: יצירת תנאים לחיסול ואחר-כך החיסול עצמו.

השלב השני לא בוצע בשיטת הגישה העוקפת (מסיבות שמקורן אינו חשוב כאן). בדומה למתכונת הניסיונות הקודמים נערכה על לטרון התקפה ישירה, ולו כפולה, על-ידי גדוד מחטיבת "יפתח" מזה וגדוד מ"הראל" מזה על כל תוצאותיה השכיחות של גישה ישירה. בסיכום: אי הצלחה.

שוב הומחשה כאן, על-ידי דוגמאות אלה שנבחרו משני שלבי של המבצע, משמעות מושג "הגישה העוקפת", כפי שהיא נראית לכותב טורים אלה: עריכת המבצע לפי קו שהינו בלתי צפוי ופותח אפשרויות פעולה אלטרנטיביות, כשהתכלית היא להשיג בהקדם חופש פעולה וליצור תנאים להשמדת היריב או להשגת המטרה בצורה אחרת. מגמות אלה נתקיימו בגילויים שונים בשלבו הראשון של המבצע, והן הוזנחו בשלבו השני.

יש לציין, כי לגישה עוקפת היו גם גילויים והשפעות שליליים במלחמת השחרור ובמידת מה גם לאחריה, שכן הגישה העקיפה אינה בבחינת תרופה לכול ובכל עת. יש וכדי לבצע מבצע נרחב יותר באורח עקיף חייב הינך תחילה להגיע – ולו באורח פעולה ישיר – בכוח ידוע אל מקום מסוים. שהרי לא תמיד מניח לך כלל המערך את הסדקים הנחוצים, ולעיתים אף צריך ליצור את הסדקים על-ידי גדוד או חטיבה, שלגביהם לא תהיה הפעולה עקיפה כלל, אלא שבאמצעות הישגם זה תיפתח דרך אל גישה עוקפת.

והרי כך עלו במבצע "יואב" גדוד 51 וגדוד 52 על חוליות של מערך מבוצר, שהיה גם דרוך לקראת התקפה עליו.

ברם מרוב חיפושים אחר גישה עוקפת יש והגיעו

גישה ישירה, או ישירה למחצה, במסגרת מבצע של גישה עקיפה.

אכן לאחר כל הגדרות והסתייגויות אלה – מבצעי הגישה העקיפה הם שנתנו את ההשתלטות על איזור חיוני במרכז הארץ, הביאו לשחרור הגליל, הנחילו לנו את מרחבי הדרום. בגבולות אלה "הלך לנו לא רע".

למסקנה, כי אין מנוס מלקבוע שיטה האומרת שיש תמיד לעקוף יעדים מבוצרים מבלי לעלות עליהם. היו זמנים שבהם חדר לתודעתם של אנשים לא מעטים פירוש מוטעה זה, והשתמע ממנו, כביכול, שעלייה בכוח על יעד מבוצר היא בכלל מעשה סכלות. מובן שלא כך הוא הדבר. נכון שלביצוע התגברות כזו על יעד צריך תמיד להבטיח עוצמה מספקת באותו מקום. אך כשמדובר בגישה עוקפת במתכונת כללית רחבה – לא תמיד קיימת האפשרות לחמוק ולעבור בקטע מסוים של מערך האויב על מנת לאפשר את מימושה של הפעולה העקיפה. יש והכרחית לכך תחילה הבקעה "ישירה" או ישירה למחצה.

זאת ועוד. לעיתים, למשל אחרי מבצע "יואב", אין מצליחים לפתח את הגישה העוקפת עד להשלמתה, ויש ומסגרת התנאים להשמדה מתגלית כבלתי מספקת. בשל מסגרת הזמן – ולעיתים אף בשל שינוי בתוכנית או בשל העדר האמצעים המספיקים – אין משיגים השמדה מלאה. מבחינה ידועה אירע דבר דומה גם במבצע "חירם". על כל פנים בדרום, לאחר שנותקו כוחות מצריים ניכרים, מנעה מדי פעם התערבות מבחוץ את השמדתם, ובכך התגלה גם גורם הזמן. מדי פעם הגענו ליצירת תנאים להשמדה, אך לא להשמדה עצמה.

אין לכחש, בזכות מבצעים אלה הושג כיבושם של שטחים נרחבים (מרבית שטחי הדרום, פרט לרצועת עזה). אך גם בכיס־פלוג'ה המנותק לא הגיע הדבר, לאחר הצלחה ביצירת התנאים, לידי השמדת הכוח. ואם כי ייתכן לפרש זאת ככישלונה של חטיבה זו או אחרת (ונגד ה"כיס", למשל, תמיד הופעלה בערך חטיבה אחת) – אין די במענה זה.

האמת היא, שהצלחתנו ביישומה של השיטה העקיפה במלחמת השחרור הייתה חלקית, אם כי הושגו על־ידה תוצאות גדולות. במקרים אחדים היינו ממש אמנים במלאכה השנונה של יצירת תנאים. נראה כי שניים הם הגורמים אשר פעם אחר פעם – בין שהיה זה במבצע "דני" או ב"יואב" או ב"חירם" או אף ב"חורב" – מנעו מאיתנו את הפקת מלוא ההישג המיוחל. ניסיון המלחמה אישר את אשר ניתן היה למצוא גם בהלכה הצבאית: בשביל למחוץ אויב שכותר יש לרוב צורך ביתרון כוח גדול באותו מקום – או במספר (בתנאי חימוש שווים בערך) או בחימוש. אם אי אפשר ליצור יתרון כזה, יש בדרך־כלל צורך בזמן מספיק, בשביל שתהיה לעובדת הניתוק השהות לבוא לביטוייה המלא והמוחשי. מסיבותיה של מלחמת השחרור מנעו מאיתנו לרוב שתי אפשרויות אלו. במסיבות אלה ובתנאים שבהם פעלנו אז – הפרשי כוח לא גדולים ואמצעי השמדה מוגבלים – נתגלתה הגישה העקיפה ה"טהורה", כאשר ננקטה באופן נכון, כמכשיר ראשון במעלה להשתלטות על שטחים. היא ערערה לא פעם את שיווי־משקלם של מערכי האויב. היא, בפני עצמה, לא הספיקה בדרך־כלל להשמדת כוחותיו. השגת תכלית זו שמורה, כנראה, לצירופיהם השונים והמשתנים של שלושה מרכיבים: יתרון כוח מכריע במקום הדרוש, משך זמן הולם, איזון נכון בשילובם של יסודות